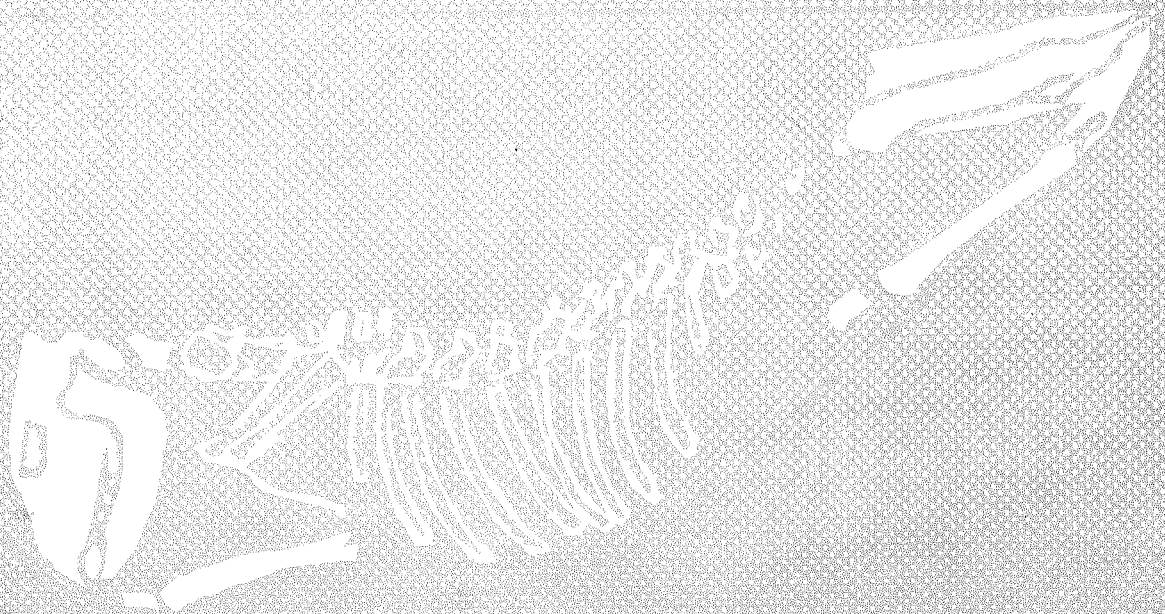

VIDURIO LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

1991 metais, apsisprendus Kauno m. vandenvalos įrenginius statyti Marvelės priemiestyje, būsimų statybų teritorijoje pradėti žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Jų metu buvo surastas ir pradėtas tyrinėti Marvelės kapinynas.

Kasmet sukaupiame vis daugiau įdomių, krašto pažinimui vertingų duomenų. Dalis radinių 1993 m. buvo eksponuojami Vytauto Didžiojo Karo muziejuje.

1994 m., siekiant Marvelės radinius įvertinti platesniame kontekste, surengta mokslinė konferencija, kurios pranešimai ir spausdinami šiame leidinyje.

Konferencijos organizatoriai dėkoja Dr. R. Sidriui, redagavusiam daugumą pranešimų santraukų anglų kalba, už materialinę paramą rengiant šią konferenciją - Kaziui Kazlauskui ir Rimui, taip pat "Atgajos" bendrijai už suteiktas patalpas.

VU ARCHEOLOGIJOS KATEDROS
MARVELĖS EKSPEDICIJA

VIDURIO LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

Konferencijos medžiaga

1994 m.

Želkij Lietuva

ISBN 9986-470-02-1

Sudarė Audrius Astrauskas

Vilnius, 1994 "Žalioji Lietuva"

TURINYS

Etnokultūrinė situacija laidosenos duomenimis Vidurio Lietuvoje žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje (<i>Algimantas Merkevičius</i>).....	4
Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmojoje pusėje (<i>Valdemaras Šimėnas</i>).....	10
Laidojimo papročiai Marvelės kapinyne I (<i>Audrius Astrauskas</i>).....	21
Gintaro įkapės senojo ir viduriniojo geležies amžiaus kapuose (<i>Raimundas Sidrys</i>).....	28
Vidurio Lietuvos gyventojų laidojimo papročių kaita IV - XIV a. (<i>Vytaitas Urbanavičius</i>).....	47
Marvelės degintiniai kapai I (<i>Mindaugas Bertašius</i>).....	56
Senoji Kėdainių gyvenvietė (<i>Algis Juknevičius</i>).....	70
Marvelės senkapio (I - VII m. e. a.) antropologija (1991 - 1992 m. medžiaga) (<i>Rimantas Jankauskas, Arūnas Barkus</i>).....	79
Marvelės kapinyno žirgai (<i>Linas Daugnora</i>).....	86

Etnokultūrinė situacija laidosenos duomenimis Vidurio Lietuvoje žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje

Algimantas MERKEVIČIUS

Žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus laidojimo paminklai Vidurio Lietuvoje yra beveik nežinomi ir mažai tyrinėti. Mažai žinome ir apie šios Lietuvos dalies laidoseną. Konferencija, skirta Vidurio Lietuvos archeologinėms problemoms aptarti, yra gera proga atkreipti dėmesį į šią teritoriją ir apibendrinti nors ir menkus turimus duomenis.

Nustatyta, kad per visą žalvario ir ankstyvąjį geležies amžių Lietuvoje buvo dvi pagrindinės etnokultūrinės sritys. Vienoje jų, vakarinėje, mirusieji buvo laidojami pilkapiuose, o rytinėje - kapinyuose. Vakarinėje dalyje, maždaug nuo II tūkst. pr. Kr. vidurio iki erų ribos išskiriama Vakarų baltų pilkapių kultūra (VBPK) (Tautavičius A., 1987, p.87-90), o rytinėje - nuo II tūkst. pr. Kr. vidurio iki I tūkst. po Kr. vidurio - Brūkšniuotosios keramikos kultūra (BKK). Jeigu VBP kultūros užimama teritorija yra maždaug aiški, tai BKK teritorija apibrėžiama skirtingai. A. Tautavičius (*Тавтовиčius А.З., 1980, p.81*) BK kultūrai priskiria beveik visą Lietuvos teritoriją, išskyrus Pajūrio sritį ir Sūduvos vakarinę dalį. Jis pažymi, kad paskutiniaisiais amžiais prieš Kristų buvo tik dvi aukščiau minėtos kultūrinės sritys. Tačiau dauguma archeologų, rašiusių apie BK kultūrą, vakarine jos riba nurodo Nėries ir Šventosios upes (*Volkaitė-Kulikauskienė, 1987, p.89-90; Luchtanas A., 1992, p.56*) Pagal pastarąją teoriją, Vidurio ir Šiaurės Lietuva atsiduria tarp dviejų kultūrų ir tampa lyg ir "niekieno" žeme.

Ką gi mums liudija laidojimo paminklai?

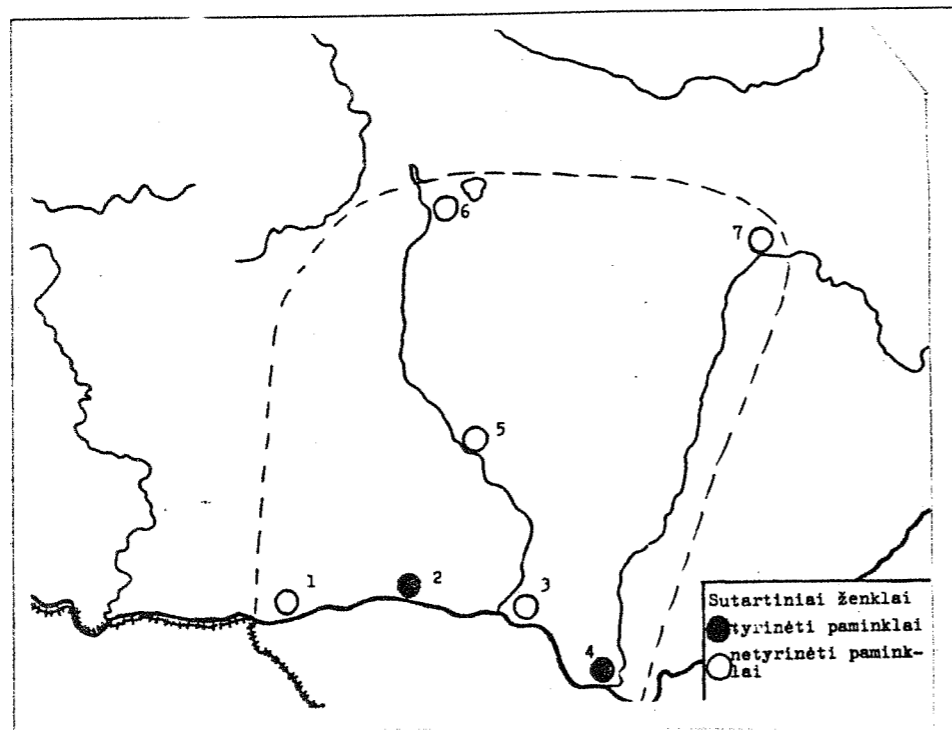
Vidurio Lietuvoje, kurią mes apibrėžiame kaip teritoriją, esančią Nevėžio ir Dubysos upių baseinuose, žinome septynis aptariamojo laikotarpio laidojimo paminklus (*žemėl.1*). Trumpai pateiksime pagrindinius duomenis apie kiekvieną iš jų.

1. KALNĖNAI. Jurbarko apyl., Jurbarko raj.

Kaime, Babiliaus sodyboje, buvo rastas kapas, apdėtas akmenimis. Jį radęs ir vėl užkasęs žmogus jau yra miręs, todėl tikslios kapo vietos Istorijos instituto žvalgomajai archeologinei ekspedicijai nustatyti nepavyko (*Rimantienė R., 1960*). Pagal aprašymą atrodo, kad tai buvęs krūsninis kapas, datuotinas I tūkst. pr. Kr. pabaiga.

2. RAUDONĖNAI. Raudonės apyl., Jurbarko raj.

Kapinynas įrengtas Nemuno dešiniojo kranto aukštumoje. 1975 m. jį tyrinėjo MMT (vad. E.Jovaiša). Rasti 3 triaustiniai kapai stačiakampio formos akmeninėse konstrukcijose, kurių dydžiai: 2,25 x 0,9; 2,20 x 0,75; 1,65 x 0,78 m. Akmenys krauti 2-3 aukštais. Du kapai orientuoti į šiaurę, vienas - į šiaurės vakarus. Du kapai - Nr.1 ir Nr.2 - buvo be įkapių, o kape Nr.3 rasti du žalvariniai dvinariai įvijiniai antsmilkiniai ir plaušinės kepuraitės liekanos. Atrodo, kad viršutiniai akmeninės konstrukcijos akmenys žymėjo kapo vietą žemės paviršiuje.

Žemėlapis 1. Laidojimo paminklų paplitimas Vidurio Lietuvoje žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje.

Kapuose rastos laužavietės, liudijančios apeigas su ugnimi. Kapai datuojami ankstyvojo geležies amžiaus pabaiga (Jovaiša E., 1978, p.51-55).

3. GAIGALAI. Čekiškės apyl., Kauno raj.

1938 m. birželio mėn. P.Kulikauskas apžiūrėjo kaime, Antano Gudaičio žemėje esantį kapinyną. Kalnelyje, ant kurio stovėjo Gudaičio gyvenamasis namas, kasant rūsius bulvėms buvo rasti žmonių kaulai ir "išmestose žemėse rastas akmenis kirvukas" (Puzinas J., 1938, p.215, pav.25). Apžiūrėjęs minėtą vietą P.Kulikauskas suabejojo, ar minėtas kirvis turi kokį nors ryšį su kapais. Vis dėlto atrodo, kad čia buvęs žalvario amžiaus pradžios kapinynas.

4. KULAUTUVA. Kauno raj.

Kapinynas yra dešiniajame Nemuno krante, apie 1,5 km į šiaurės vakarus nuo Kulautuvos gyvenvietės. 1990 ir 1991 m. kapinyną tyrinėjo VDKM (vad. K.Rickevičiūtė). Be I - II a. po Kr. datuojamų griautinių kapų, rastas ir degintinis kapas be įkapių, datuojamas I tūkst. pr. Kr. pabaiga. Jis aptiktas 47 cm. gilyje. Kapo duobė buvo 114 x 87 cm. dydžio. Degintų kaulų ir angliukų sluoksnio storis buvo 1,2 cm. Prie kapo duobės šiaurės vakarinio krašto rastas apskritas akmenų vainikas, kuris šiaurės vakarinėje pusėje buvo sudėtas iš 3, o pietrytinėje - iš 2 eilių akmenų. Už 2 metrų į pietryčius aptikti dar dviejų vainikų puslankiai, sudėti iš 2 eilių akmenų (Rickevičiūtė K., 1992, p.114-117).

5. TAUTUŠIAI. Žaiginio apyl., Raseinių raj.

Kaime, kalvoje, vadinamoje "Milžinkapiu" arba "Velniaskynimu", rastas žalvarinis atkartinis Rytų Pabaltijo tipo kirvis. Sodeliškių kaime prieš karą gyvenusio Gorodeckio duomenimis, šioje kalvoje buvo kapai, apdėti akmenimis. Nors visas kalnas buvo išartas, bet ir po to matėsi atskirų kapų žymės, didesni akmenys, puodo šukės. Čia taip pat rasta žalvarinių apyrankių. Netoli tos vietos,

Flerijoniškio polivarko laukuose, ant Dubysos kranto surastas žalvarinis ietigalis, netoli kurio anksčiau rastos žalvarinės apyrankės. Truputį toliau į vakarus, kasant bulviarūsius, vietos gyventojai yra radę žmonių kaulų (VAK byla Nr.38, p.49). Atrodo, čia yra buvę kapai, datuojami III - IV žalvario a. periodu.

6. PAVĖKIAI. Kurtuvėnų apyl., Šiaulių raj.

Prie kaimo buvo 27 labai apardyti pilkapiai, kuriuos 1933 ir 1937 m. tyrinėjo Šiaulių "Aušros" muziejus (vad. B.Tarvydas). 1933 m. bandomųjų tyrinėjimų metu dviejų pilkapių akmenų vainikų viduje rasta anglių ir pelėnų liekanų. Kitų radinių nebuvo. Šalia pilkapių atsitiktinai rastas molinis puodas, kuris, pasak J.Puzino, "savo forma yra artimas žalvario amžiaus puodų tipams". Jo nuomone, "labai galimas daiktas, kad 1933 m. kasinėjieji pilkapiai priklauso dar prieškristiniam geležies amžiui" (Puzinas J., 1938, p.203). Šį "puodą" laikotarpiui iki Kr. priskiria ir E.Grigalavičienė (Grigalavičienė E., 1974, p.206).

7. PABALIAI. Velykių apyl., Panevėžio raj.

1928 m. vasarą kaime rasti 2 žalvariniai įvijiniai smeigtukai ir 4 žalvarinės antkaklės plonėjančiais galais. VDKM Archeologijos skyriaus eksponatų inventoriaus knygoje rašoma, kad radiniai rasti "Kazimiero Pakarklio ūkyje, kasant žemę apie 0,5 m. gilumo. Toje vietoje buvo akmenų grindinys, maždaug 6 x 10 m. ploto. Grindinio viduryje buvo degėsių žymės apie 0,5 m. sluoksnyje".

Apie šiuos radinius yra nemažai rašyta (Puzinas J., 1938, p.203; Kulikauskas P. ir kt., 1961, p.138, pav.88). Visur jie interpretuojami kaip dirbinių lobis, tačiau neįtikėtina, kad lobiui sudėti būtų buvęs reikalingas toks didelis akmenų grindinys ir visiškai neaišku, kam buvę reikalingi degėsiai, kai šie dirbiniai nedeginti. Atrodo, kad minėti dirbiniai yra iš griautinio kapo (ar kapų), įrengto ant akmenų grindinio.

Trumpai apžvelgę turimus laidojimo duomenis matome, kad žinios apie juos labai frangentiškos ir kelia nemažų abejonių. Tautušių pilkapyno medžiaga liudytų, kad senajame žalvario amžiuje Vidurio Lietuvos vakariniame pakraštyje, maždaug iki Dubysos upės, pasitaikydavo pavienių pilkapynų.

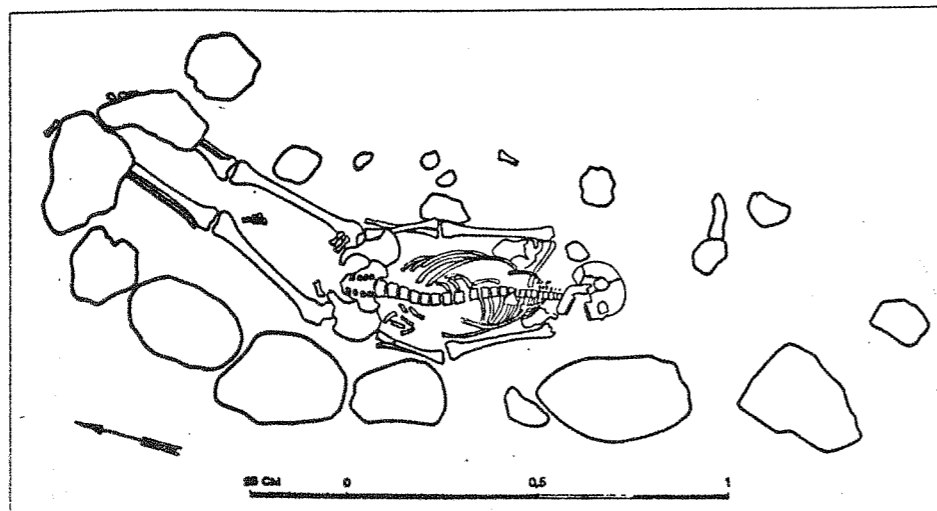
Naujajame žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuose šioje teritorijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo išplitęs mirusiųjų deginimo paprotys. Vienas iš vėliausių tokių kapų, datuojamas ankstyvojo geležies amžiaus pabaiga, buvo degintinis Kulautuvos kapinyno kapas Nr.1, apjuostas apvaliu 2-3 cm. akmenų eilių vainiku (Rickevičiūtė K., 1992, p.116-117).

Pačioje I tūkst. pr. Kr. pabaigoje mirusieji vėl pradėti laidoti nedeginti. Vienas ankstyviausių tokių kapinynų yra buvęs Raudonėnų kaime (Jovaiša E., 1978, p.51-55). Čia griautiniai kapai - kaip ir ankstesni degintiniai Kulautuvoje - buvo apdėti 2-3 aukštų akmenų konstrukcijomis. Skirtumas tik tas, kad aplink degintinius kapus buvo kraunamos apvalios akmenų konstrukcijos, o apie griautinius - stačiakampio formos. Jos labiau atitiko mirusiojo kūno formą. Tokie akmenų kroviniai aplink mirusiuosius panašūs į karstus ar mirusiųjų namelius ir naudoti žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuose įvairiose baltų teritorijose ir kultūrose (Gimbutienė M., 1985, p.69-84).

Vėlesnė tokių akmenų krovinių genezė - I - II a. po Kr. dedami du akmenys mirusiojo galvūgalyje ir du - kojūgalyje, simbolizavę akmenų statinį. III - IV a. po Kr. paprotys apdėti mirusiuosius akmenimis beveik išnyksta (Michelbertas M., 1986, p.48-49).

P A S T A B O S

Panašus kapinynas kaip Raudonėnuose, atrodo, yra buvęs Kalnėnų kaime (*Rimantienė R., 1960*). Kapai, savo laidosena artimiausi Raudonėnų kapinynui, rasti Vidurio Latvijos pietinėje dalyje, Lielupės baseine ir Dauguvos kairiajame krante. Čia rasta griautinių kapų, apdėtų stačiakampėmis akmenų konstrukcijomis (*pav. 1, 2*). Pirmasis dėmesį į šiuos kapus, lygindamas juos su Raudonėnų kapinynu, yra atkreipęs E. Jovaiša (*Jovaiša E., 1978, p.53-54*). J. Graudonis tokių kapų yra suskaičiavęs 10 (*Graudonis J., 1967, p.62-68*). Latvijoje šie kapai datuojami gana įvairiai, nuo II-III žaľvario amžiaus periodo iki ankstyvojo geležies amžiaus (*Graudonis J., 1967, p.67*). Atrodo, kad jie, kaip ir Raudonėnų kapinynas, priklauso ankstyvojo geležies amžiaus pabaigai.

Pav. 1. Kapas iš Lejasdopelio kapinyno

Pav. 2. Kapas Nr.2 iš kapinyno prie Ziedonės mokyklos

Apibendrinę turimą medžiagą Latvijoje ir Lietuvoje matome, kad I tūkst. pr. Kr. pabaigoje, pereinant nuo kremacijos į inhumaciją, centrinės Latvijos pietinėje dalyje ir Šiaurės bei Vidurio Lietuvoje, tarp Dauguvos ir Nemuno, mirusieji buvo laidojami labai panašiai, apdedant kapus stačiakampiais akmeniniais statiniais. Laidosenos vienodumas rodo etnokultūrinį visos šios srities bendrumą. Panaši ir šios teritorijos geografinė padėtis. Atrodo, kad šios teritorijos etnokultūrinis bendrumas buvo ir ankstesniais laikotarpiais (vėlyvajame žaľvario ir ankstyvajame geležies amžiuje). Pagal turimą medžiagą galima teigti, kad ši sritis priklausė BK kultūrai arba bent buvo didelėje jos įtakoje.

LITERATŪRA

- Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais. Vilnius, 1985.
- Grigalavičienė E. Žaľvario amžiaus paminklai ir radiniai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1974, t.1.
- Jovaiša E. Raudonėnų kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1978, p.51-55.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Luchtanas A. Rytų Lietuva I tūkst. pr.m.e. // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992, t.8.
- Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.
- Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. Vilnius, 1938.
- Rickevičiūtė K. Kulautuvos (Kauno raj.) kapinyno tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992, t.1, p.114-117.
- Tautavičius A. Vakarų baltų pilkapių kultūra // Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Baltai // Mokslas ir Lietuva. 1991, t.3.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Brūkšniuotosios keramikos kultūra // Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987.
- Graudonis J. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа // Рига, 1967.
- Таугавичюс А. З. Балтские племена на территории Литвы в I тысячелетии н.э. // Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии. Рига, 1980, с.80-88.

RANKRAŠČIAI

- Rimantienė R. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologinės žvaľgomosios ekspedicijos, vykusios 1960.VI.10-1960.VI.20 d.d. numatomos statyti prie Jurbarko HES rajone ataskaita, saugoma LII ASR.
- Valstybės Archeologijos komisijos byla. Nr.38.

SUMMARY

Ethnocultural Situation in Central Lithuania in Bronze and Early Iron Age on the Basis of Burial Data

Algimantas MERKEVIČIUS

Seven Burial monuments dating from the Bronze and Early Iron Age are presently known in Central Lithuania, the Nevėžis and Dubysa basins. Only two of these have been investigated.

It was determined that there were separate mounds (Tautušiai) in the Western part of Central Lithuania, approximately reaching the Dubysa river, at the close of the Old Bronze Age. Eastward from the Dubysa river the dead had been buried in cemeteries during the whole period under consideration. In the New Bronze Age and the Early Iron Age cremation rite spread in Central Lithuania. The dead were buried in cemeteries.

At the close of the 1st millennium B.C. cremation was once again replaced by inhumation. The graves of the dead were surrounded by rectangular stone constructions which were 2-3 storeys high (Raudonėnai). The majority of these graves were not furnished with grave goods. Only one of the three graves of the Raudonėnai cemetery yielded temple ornaments made of bronze and remnants of a bast cap.

Similar graves have been found in the southern part of Central Latvia.

Summary of the material available leads to the conclusion that in the 1st millennium B.C. a single ethnocultural area existed in the southern part of Central Latvia and northern as well as Central Lithuania, between the Daugava and Nemunas rivers, which belonged to the Stroked Ware culture or was at least under a great influence thereof.